

Dom in Svet živi.

Dr. Jan. Krek.

Ne gre drugače. Ob tridesetletnici »Dom in Sveta« se moram spominjati njegovega ustanovitelja in o njem govoriti. Bilo je pred božičem leta 1887., ko nas je poklical rajni dr. Francišek Lampe nekaj bogoslovcev k sebi v Marijanišče in nam povedal, da je v njem dozorela misel izdajati leposloven list. V popolni zavesti cele velike revščine, ki je bila na tem polju v naših vrstah, je začel svoje podjetje. Ravno tako polna je bila pa njegova duša zavesti, da je nujno potrebno ganiti se v tem oziru. Globoke so bile korenine, ki je iz njih poganjala ta zavest. V velikem boju svobodomiselnosti proti verskim načelom, zlasti proti katoličanstvu, je videl rajni Lampe največjo nevarnost v očitku, da so katoličani kulturno zaostali. Svet je odmeval od tega očitka in nešteto krat se je čulo in pisalo — čuje in piše se še vedno —, da so katoliški narodi v kulturi mnogo za nekatoliškimi in da je katoliška inteligenca pri posameznih narodih kulturno mnogo manj delavna nego druga, indiferentna ali protikatoliška. To je bolelo Franciška Lampeta, in iskrena ljubezen do Cerkve in do našega Cerkvi vdanega naroda je vodila njegovo delo. Glavni ton vsega, kar je Francišek Lampe storil, je izražen v njegovi topli skrbi, v njegovem titanskem prizadevanju, da tak očitek za Slovence ne sme veljati. Dobro je vedel, da apologetični sestavki in spisi, ki pobijajo omenjeni očitek, nimajo tiste moči, katera je treba, in zato je popolnoma dosledno in v svesti si, da se dá nastopiti proti očitku samo z dejanji, šel na delo. Povsod, kjer je mogel, je začel, kar se je dalo, in druge učil v tem zmislju. Veda, umetnost sta bili njegovi vedni paroli. Sam se je temeljito filozofski izobrazil; prvi je poudarjal to potrebo za umsko delo. Uvidel je, da kdor se ne povzpne do samostojnega mišljenja, in komur ni umsko delovanje notranje potrebno, nima drugim kaj povedati. Samo globoko, močno miselno delo rodi in vzdržuje pisatelje, ki so kaj vredni. Učil se je sam neumorno do konca svojega življenja. Umetnosti je imel ne samo odprto srce, ampak tudi odprto glavo in odprto žep. Pri tem delu je v zgodnjih letih končal svoje zdravje, svoj jekleni telesni organizem. Izkrvavel je v delu.

Poleg vede in umetnosti je pa s čudovito vnemo gojil tudi srčno kulturo. Morda se tega sam niti zavedal ni, kako nujno je ta reč zvezana s pravim kulturnim delom, kako še posebej mora

biti zvezana s katoliško kulturo. Mi, ki danes strmimo nad bojno grozo, nad tem divjim krvavim plesom, ki v njem do blaznosti razdivjane strasti sedijo na prestolih, umevamo to potrebo še izrečno bolj, nego se je mogla umevati v dobi, v kateri je živel dr. Francišek Lampe. Zdaj vemo, kako strašno manjka v vsem našem življenju srčne kulture, kako grozno gospoduje brutalna sebičnost, sirovi napuh in ž njima zvezana peklena brezobzirnost nasproti drugim, podla brezbržnost nad trpljenjem, nad umiranjem, nad potoki solza in krvi. V evangeliju nam kliče Gospod: »Pridite k meni vsi, ki vam je hudo in ki vas tlačijo bremena.« Vsak njegov učenec bi moral čutiti ravno to in delati v tem zmislju. Še vedno ostane neizpodbojno resnična beseda sv. Jakoba, da se kaže prava pobožnost, prava religija v dejanski ljubezni do vdov in sirot. Kadarkoli čitam tisto priliko o ženitnini, na katero je nazadnje kraljevi gostitelj povabil slepce in hrome, berače s cest, reveže izza plotov, se mi zgane v srcu občutek nekaj velikega, nedosežnega, ideal, ki obsega vse človeštvo. Gostija na zemlji mora imeti prostora za vse. Francišek Lampe je v komaj dobro ustanovljenem Marijanišču prevzel za rajnim dr. Gogalom — tudi možem s kristalno izbrušeno srčno kulturo — vodstvo v tem zavodu. Tisti Lampe, ki nam je v svojih filozofskih delih odkril globine svojega duha, tisti Lampe, ki je v bogoslovnih spisih trajno obogatil naše slovo, tisti Lampe, ki je dobil časa, da je vnemal, navduševal, vodil študente, bogoslovce za leposlovnost, ki je s svojim fotografičnim aparatom prehodil naše dežele in iskal slik za »Dom in Svet«, ki je z očetovsko ljubeznijo gojil in bodril vsak poizkus kakega umetniškega talenta v leposlovlju, slikarstvu, kiparstvu, glasbi, je obenem zbiral kot berač od kraja do kraja krompirja, repe, zelja in karsibodi drugega, da je preživil svoje sirote. Pridite k meni vsi! Njegova srčna kultura je bila v najsijajnejšem soglasju z njegovo umsko in umetniško kulturo.

Na neko posebnost v mišljenju Franciška Lampeta kaže posebej opozoriti zlasti sedaj. Leta 1892. smo imeli prvi katoliški shod v Ljubljani. Po njem se je začelo živahno zbiranje čet pod gesli, ki jih je razvil ta shod. Posebno se je poudarjala ločitev duhov, ki se je jela kazati najprej na političnem polju. Strankotvorne moči so se razvile in so začele

živeti. Pričel se je boj, ki je imel na sebi vsa svojstva političnih bojev. Dr. Frančišek Lampe je stal v tem boju ob strani. Nikdar sicer ni izrekel nobene besede proti potrebi, da se očisti javno ozračje in ločijo duhovi. Tudi proti političnemu delu tega boja se ni nikdar izjavil; nasprotno je poudarjal, naj se ožja zveza somišljenikov katoliškega prepričanja čim najbolj poglobi in pripravi za skupno dalekosežno delo. Toda pri tem mu je večkrat ušla izpod peresa beseda, katero smo takrat šteli za neumestno, češ, da diši po kvarnem slogaštvu. Zdaj, ko je minula vrsta let, odkar počiva Frančiška Lampeta truplo v grobu, in ko so nam izkušnje prinesle mnogo dragocenih pridobitev, moremo njegovo mišljenje objektivneje presojati. Politični boji in kar je ž njimi v zvezi, so se zdeli Frančišku Lampetu mnogo manj stalne vrednosti, nego kulturno delo. Politika, ki je praktično samo nanizana vrsta raznovrstnih kompromisov, ne more imeti — tako si je mislil in tako je tudi sodil rajni Frančišek Lampe — tako trajnih in globokih uspehov, da se oživi katoliško načelo, kakor neumorno delo na kulturnem polju. Sam je tudi v pogovorih večkrat izrazil strah, da utegne politika odvrniti veliko sposobnih delavcev od znanstvenega in umetniškega dela, in da ima politični boj tudi koruptivne kali v sebi.

Zbiral je mladino, res zbiral in izbiral. Nobene reči se mu ni zdelo škoda, ko je šlo za to, da pridobi mladega človeka za leposlovno delo. Zavedal se je pri tem čisto jasno, da je bodočnost njegovega lista odvisna od mladih sil. Sam je še pravzaprav mlad legel v grob; toda kljub temu smo slišali besede iz njegovih ust, s katerimi je poudarjal, da je prva naša dolžnost, skrbeti za naraščaj, ki more in mora polagoma zasesti mesta starejših. Kdor se stara, naj se tudi zaveda, da se z vsakim dnem bliža koncu, in da se mora njegova ljubezen do stvari, katero zastopa, meriti samo po tem, koliko jih je vzgojil sposobnih, pripravnih za to, da nadaljujejo njegovo delo. Tako je bilo njegovo stališče do mladine, ki je vedela, da ima v njem svojega

resničnega prijatelja in zagovornika. Marsikaka burja je potegnila preko vrst tiste peščice mladih talentov, ki jih je za leposlovno delo zbiral Frančišek Lampe. Vselej so našli v njem svojega krepkega zaščitnika. Bila je usodepolna, za razvoj našega naroda izredno važna doba, katere začetkov se danes ob tridesetletnici »Dom in Sveta« živo spominjamo. Lepa je bila mladost našega gibanja, vesela, cvetoča, ki je pa seveda že po svoji naravi nosila na sebi tudi razne hibe, ki so zvezane z mladostjo. Ko jo premišlujem, se mi vendar le ne toži za njo. Rad sem jo imel, to mladost, toda ne dal bi zanjo kljub vsem prevaram in zmotam, kljub marsičemu, kar je bilo pomanjkljivega, izkušenj, katere so prinesla leta s seboj. Zorimo pač ne samo z uspehi, nego tudi s porazi in zmotami. To globoko resnico povzemam tudi iz Frančiška Lampeta velikega dela.

In še nekaj. V dobi, ko se je pričel »Dom in Svet«, nismo poznali pravzaprav leposlovnih umetnikov, ki bi jim bilo njihovo delo življenjski poklic. To delo se je štelo za nekak privesek, nekaj postranskega, na kar se ne more zidati življenje z vsemi svojimi potrebami. Sodili smo, da se mora slovstveno delati zastonj. Dr. Frančišek Lampe je odločno prelomil to načelo. Vedel je, da je leposlovno delo v pravem besede pomenu delo, ki zahteva in potrebuje zato tudi primerne nagrade in ki se sploh razviti ne more, ako se pošteno ne plača. Ne morem soditi, koliko smo napredovali v tem oziru zadnjih trideset let; toliko pa vem, da je ta napredek vendar še zelo neznaten in da je usoda umetnikova slejkoprej proletarska v pravem besede pomenu. Gotovo pa je, da bi se mnogo lepих sil, ki so se razvile na umetniškem polju in s katerimi se po pravici ponašamo doma in pred svetom, ne bilo razvilo, ko bi ne bilo dr. Frančiška Lampeta in njegovega »Dom in Sveta«.

Pokopan je. Ali je ž njim pokopan tudi spomin nanj? Ali so ž njim pokopane tudi njegove vodilne misli? —

Njegov list živi!

